

Paraginé Monostori Anikó: Kulturálisalapú gazdaságfejlesztés lehetőségei és az ipari kender jövője

Új korszak a közművelődés területén

A 2011-es esztendő a nagy változások éve volt, amelynek kiinduló pontja a megyék jogi státuszának és társadalmi szerepvállalásának átalakulása. Ebben az időszakban állt fel a Nemzeti Művelődési Intézet, mint a közművelődés háttérintézménye. A közművelődést képviselő szervezet szellemi jogelődje az 1946-ban létrejött Magyar Népi Művelődési Intézet volt. Elnöke Illyés Gyula, aki népi írók művelődési törekvéseire vállalkozott. Többszöri átalakulás után 1992-ben Magyar Művelődési Intézet néven működött, amely a hagyományápolást, a nemzeti értékek előtérbe helyezését, a közösségfejlesztést hangsúlyozta. A 2011-es változások során egy megújult formában folytatta munkáját Nemzeti Művelődési Intézet néven. Hosszú távú stratégiai célként tűzte ki a kulturális alapszolgáltatások bevezetését, amelynek törvénybe iktatása később, 2018-ban valósult meg.

A régi kulturális törvény (1997. évi CXL törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről) 2017-re elavulttá és részben hiányossá vált. Nem jelentek meg benne a szakpolitikai, társadalompolitikai célkitűzések, a kulturális alapellátás elve, a kulturális javakhoz való hozzáférés, valamint a közösségben megélt művelődés, a hagyományőrzéssel és néphagyomány gondozásával kapcsolatos állami feladatok. A jogszabály megszületése hosszú évek tudatos, összehangolt szakmai építkezésének az eredménye. Ezek az évek voltak hivatottak felmérni a kulturális ágazat területeinek állapotát, az intézményrendszer felkészültségét, nyitottságát, valamint alkalmazkodó készségét a változásokra.

A törvény legnagyobb érdeme, hogy a közművelődési minőségbiztosítás alapelveihez igazodva, minimum követelményeket határoz meg a helyi kulturális feladatellátás számára. A magyarországi közösségi művelődés ezzel európai szinten egyedülálló, hiszen a szakmai alapelvekkel, a szakterület szabályozásával megvalósíthatók az ágazati szakpolitika társadalompolitikai céljai. (Kary, és mtsai.)

A célkitűzések megvalósítását azok az alapszolgáltatások biztosítják, amelyek meghatározásra kerültek a törvény 76.§ alatt, melyek a következők:

- a) művelődő közösségek létrejöttének elősegítése, működésük támogatása, fejlődésük segítése, a közművelődési tevékenységek és a művelődő közösségek számára helyszín biztosítása,
- b) a közösségi és társadalmi részvétel fejlesztése,
- c) az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása,
- d) a hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése feltételeinek biztosítása,
- e) az amatőr alkotó- és előadó-művészeti tevékenység feltételeinek biztosítása,
- f) a tehetséggondozás- és fejlesztés feltételeinek biztosítása, valamint
- g) a kulturális alapú gazdaságfejlesztés

Lehetőségek kulturális alapú gazdaságfejlesztés területén

Interjúm vizsgálatom során olyan szervezetekkel, településekkel, programot képviselő személyekkel készítettem interjúkat, akik a törvényi változások alapján, vagy éppen anélkül, a kulturális alapú gazdaságfejlesztés útjára léptek. Elemeztem, hogy egy-egy alapgondolatból, kezdeményezésből hová tudtak fejlődni. Csongrád-Csanád megyében a 2010-es években több település is részt vett vidékfejlesztési programokban, a közfoglalkoztatási programokat kihasználva, különböző projekteket indítottak el. Ásotthalmon a Tanya-suli oktatási program célja a tanyai és háztáji gazdálkodás hagyományainak megőrzése és átadása volt. Elméleti és gyakorlati oktatást tartottak kezdő és újrakezdő gazdálkodóknak. Ennek az alapgondolatnak továbbvitele volt a Dolgos tanyák projekt, amelynek célja volt az elméleti és gyakorlati tudás átadása hátrányos helyzetű családoknak a háztáji gazdálkodás megkezdésére. A megyében több kistelepülésen is indítottak mezőgazdasági alapú mintaprojekteket, amelyek tovább gondolva a közösség összetartó erejét is megmutatták.

A kutatás alapja volt megvizsgálni olyan településeket, önkormányzatokat, akik a kulturális alapú gazdaságfejlesztés útjára léptek már. Több település összefogását mutatta be Magyar Zita, a Pusztai Ötös Egyesület titkára. Az Egyesület 2013 nyarán Nagymágocs kezdeményezésére alakult meg. Az öt szomszédos település vezetőit összehívták egy közös gondolkodásra, ebből született meg akkor a Pusztai Ötös Egyesület, amelynek tagjai, Nagymágocs, Árpádhalom, Székkutas, Derekegyház és Szegvár.

Fő cél az volt, hogy az Egyesület, az öt hasonló identitású települést együttesen fellépve képviselje, az együttműködéseket előmozdítsa, gazdasági, turisztikai és egyéb értékeiket egységesen kezelje. Működtesse a települések közötti információáramlást, és kihasználja a közösségekben rejlő minden lehetséges erőforrást. Úgy gondolták, hogy az együttesfellépés, a közös marketing, a közös piac és a helyi értékekre alapozott turisztikai ajánlatok kidolgozása a térség fejlődését előmozdíthatja. Napjainkra nem minden területen látható a fejlődés, de látnak még benne potenciált a település vezetői.

A másik kiemelkedő település, amelyet megvizsgáltam Varsány község, amely Nógrád megyében, Szécsény járásban a szlovák határhoz közel található 1600 fős település. 2010 óta Kanyó Judit Polgármester asszony irányítja a falut, ahol jelentős gazdasági fejlődés figyelhető meg. A kistelepülésekre jellemzően nem voltak adóbevételek, valamint a környéken nagyobb vállalkozások sem találhatók. A 2006-os gazdasági válság is megviselte ezt a térséget, és nem volt más lehetőség, mint a közfoglalkoztatásban gondolkodni. 2010-ben Polgármester asszony belépett egy programba, amelyet a Munkaügyi Központ és a Belügyminisztérium ajánlott ki. Ő ebben egy lehetőséget látott. Először is felmérték a humán erőforrást. A mezőgazdaságra építették a

programot, és gyümölcsösöket telepítettek, varrodát indítottak, savanyító üzemet létesítettek. Az elmúlt 10 évben nem csak gazdaságilag fejlődtek, hanem a közösségi élet is megváltozott. Korábban az akkori művelődési ház is „Kulcsos ház”-ként működött, egy-két családi rendezvényen kívül semmi más nem történt. Napjainkban a településen hagyományőrző csoport működik, amelynek tagjai minden korosztályt – a kisgyerektől az idősig –, képesek megmozgatni, és bevonni közösségi kezdeményezésekbe. Értéktárat hoztak létre, amelynek a vezetője Bárány Antalné, Margit néni, aki 100 darabos mesegyűjteményre is szert tett. De Varsány község nem áll meg ezen az úton. Sok ötlet van még a tarsolyukban. A kutatás ideje alatt terv volt, ami napjainkra már megvalósult, egy hagyományőrző étterem megnyitása, ahol az étlap 80%-át palóc ételek teszik ki. Varsány település és Kanyó Judit Polgármester asszony egy igazán jó példa arra, hogyan lehet egy kis települést „nagygyá” tenni.

A jövő lehetősége, az ipari kender

A NMI Művelődési Intézet Nonprofit Kft. és a Nemzetstratégiai Kutatóintézet 2017-ben elindította kulturális és közösségi alapokon működő gazdaságfejlesztési mintaprojektjét. Célja az volt, hogy a közösségi művelődés eszközeivel, közösségfejlesztési módszerekkel támogassa a hátrányos helyzetű települések és térségek felzárkózását azzal, hogy helyi termékek előállításának és értékesítésének lehetséges módjait megmutassa és egyes kreatív tevékenységeket népszerűsítsen.

A törvényi változások előtt ez egy jó példa volt arra, hogy a kulturális alapú gazdaságfejlesztést, mint közművelődési alapszolgáltatást hogyan tudná egy-egy település kihasználni, vagy akár fejlődésüket elősegíteni. A projekt alapja az volt, hogy a kender termesztésén és felhasználásán keresztül egy mintát mutassanak a szakembereknek. A kender alatt pedig az ipari kendert kell érteni, amelyet évtizedekkel ezelőtt a műanyag kiszorított a piacról, napjainkban viszont a környezettudatosságnak és a modern technológiai feldolgozásának köszönhetően visszatérhet a mindennapi használatba.

Mint azt Molnár György, a Nemzetstratégiai Kutatóintézet nemzeti integrációs és Kárpát-medencei hálózatfejlesztési igazgatója elmondta a vele készített interjúban, az ipari kendernek korábban a hagyományos feldolgozási módszerek révén csak a rostja volt felhasználható. Ezzel szemben napjainkban már a növény pozdorja része, a virágja, a magja, sőt a levélzete is. A világpiacon is megfigyelhető a kendergazdaság növekedése, valószínűleg ugyanezen okok miatt. E tág körű felhasználás által tucatnyi iparágat tud a növény kiszolgálni, a korábbi textil és házipari termékek mellett. Fontos azt is megemlíteni, hogy környezetvédelmi szempontok alapján is kiváló tulajdonságokkal rendelkezik. A kenderből készült termékek az egyszer használatos műanyagok kiváltására jó alternatíva. A kender magas széndioxid-megkötő képességgel bír, így jelentős ökológiai szerepe lehetne az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentésében is, mindez nem elhanyagolható szempont a klímavédelem aspektusából. A kenderre épülő gazdaságfejlesztés úgy lehetne eredményes, hogy nem járna környezetterheléssel, és pozitív társadalmi hatási lennének.

A világ egyik legősibb kultúrnövényéről beszélünk, amely valószínűleg Közép- illetve Dél Ázsiában volt őshonos és már a honfoglaló magyarok is ismerték a növényt. A magyarság elmúlt évtizedeiben számos ponton kötődött a kenderhez. Az I. világháború után a kender termesztése és szerteágazó feldolgozása több szálon kapcsolódott a közösségi élethez. Nagyszüleink korában az asszonyok nagy része ismerte a szövés-fonás fortélyait, közösségben végezték az ilyen típusú

munkákat és továbbadták ezt a tudást a következő generációnak. Össztársadalmi szinten az új ipari technológiák következtében ezek a tradicionális folyamatok eltűntek.

A technikai fejlődések révén már a növény minden része felhasználható. A világpiacon is megfigyelhető, hogy a kendergazdaság növekedésnek indult, hiszen nemcsak a hagyományos rostok feldolgozhatók, hanem a növény pozdorja része, a virágzata, a magja, sőt a levélzete is felhasználható. A modern technológiának köszönhetően tucatnyi iparágat képes alapanyaggal ellátni. A korábban is használt textilipar és háziipar mellett napjainkban már az építőiparban, járműiparban, bútór- és papíriparban, az egészségiparban, a gyógyászatban, élelmiszerekben, kozmetikumokban, sőt a divatiparban is hasznos alapanyag. A jelenlegi feldolgozási technikákkal a kender képes helyettesíteni az egyszer használatos műanyagokat. Ezt azért is fontos megemlíteni, mert 2021-től az Európai Parlament betiltotta azokat az egyszer használatos műanyagokat, amelyekre már léteznek alternatív termékek. Fontos megemlíteni, hogy jelenlegi feldolgozási technikákkal a kender képes helyettesíteni ezeket az egyszer használatos műanyagot. Összefoglalva elmondható, hogy több ezer termék állítható elő az ipari kenderből. (1.ábra)

1. ábra: Az ipari kender felhasználási lehetőségei

számos alkalmazási területe a

KENDERNEK

E mintaprojekt közös célja volt, az elmúlt évtizedekben elfeledett, illetve nagyrészt elavult termesztési és feldolgozási ismeretek újraalkotása, illetve korszerűsítése, ezek összegyűjtése és új típusú tudásmegosztó formákban történő közzététele. Erre lehet építeni a kenderalapú népi kézművesség újjászervezését, és mint kulturális alapú gazdaságfejlesztés átgondolását az egyes esetekben. A program során két fő ágazat képviselői dolgoztak azon, hogyan lehetne az ipari kenderrel komoly gazdasági fejlődést elérni, akár kisebb településeken is. Az egyik fő irány az ipari kender, mint alapanyag termesztésének, előállításának lehetősége, a másik pedig ennek az alapanyagnak a feldolgozása. Ehhez kapcsolódik a közösségi művelődés és közösségfejlesztés

területe. Szakemberek elméletei szerint a tágan értelmezett kultúrafelfogás az élet szinte minden területével kapcsolatban áll. Társadalmi problémák megoldásában, helyi gazdaságok fejlődésében, illetve az egyéni és társadalmi jólléthez is hozzájárulhat. A kultúrának olyan szerepet kell kapnia a helyi közösségekben, amellyel elsődleges lesz az új ismeretek megszerzése és átadása. Ezzel segíti a közösséget más területeken történő fejlődéshez.

Összegzés

Egy-egy településen a kulturális alapú gazdaságfejlesztéssel nemcsak a társadalmi-gazdasági problémák megoldása történne meg, hanem hozzájárulna az együttműködések megerősítéséhez, a hagyományörzéshez és kultúraközvetítéshez, ami a társadalmi egyenlőtlenségek felszámolásához is vezethet. Mint azt a kutatás folyamán kistelepülések esetében bemutattam, egy-egy gazdaságfejlesztési program más területen is fejlődést hozhat az ott élők számára. Magyarországon a gazdasági és kulturális fejlődés együttes hatásairól még nincs releváns tapasztalat, hiszen az elmúlt évtizedekben nem volt jellemző a helyi kulturális értékekre támaszkodó gazdaságfejlesztő programok elindítása. Hazánkban inkább csak hozadéka volt a gazdaságfejlesztési folyamatoknak a közösség erősödése és hagyományok, helyi értékek megbecsülése. Mint ahogyan a Nógrád megyei Varsány településen jól látható volt a 2010-ben elindított gazdasági folyamatoknak az elsődleges célkitűzése a település fejlődése, gazdasági felemelkedése volt. De a foglalkoztatási programokkal párhuzamosan a közösségi élet is felélénkült, a hagyományörzés és a kultúra fontossága kiemelkedett, illetve a társadalmi kohézió is megmutatkozott. Kis települések számára ez egy olyan lehetőség, amikor egy szakmai tudásfejlesztésen keresztül a helyi közösségek bevonhatók az értékfeltáró folyamatokba, ami a települések gazdasági és társadalmi fejlődését hozhatja magával. Az ipari kender mintaprogramja egy kísérlet volt, aminek tapasztalata, hogy jelenleg nincs olyan rendszer hazánkban, ami a növény minden részét figyelembe véve egy termesztési és feldolgozási rendszert alkotna. Jelenleg tervek vannak egy hálózat kiépítésére, amely megvalósításához szükséges feltételeket egyidejűleg és összehangoltan kell biztosítani. Nem csak a tudásbázist, hanem az egyéb feltételeket is, mint a jogszabályi háttértől kezdve egészen az oktatásig. Ezzel egy nemzeti program valósulhatna meg, amelynek nem csak anyagi, hanem társadalmi, erkölcsi és környezeti haszna is lenne.

Felhasznált irodalom:

- 1997. évi CXL törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről VI. rész A közművelődésről II. fejezet helyi közművelődésről.
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.tv> [2020.01.06].
- Báder, Miklósné - Debreczeni, János - Hanyecz, Adél (2017): 7. Textíliák. In: Beszédes, Nimród Attiláné - Molnár, György - Szigethy, Géza (szerk.): Kulturális alapú gazdaságfejlesztés a Kárpát-medencében. NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
- Beszédes, Nimród Attiláné - Molnár, György - Szigethy, Géza (2017): Kulturális alapú gazdaságfejlesztés a Kárpát-medencében. NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
- Hagyomány és megújulás. (2019).
https://www.studioraw.hu/szolgalattas/video_galeria.html#/vimeo/8 [2020.03.04.].

- Helyi gazdaságfejlesztés Csongrád megyében. (2014). Szeged: Csongrád Megyei Agrár Nonprofit Közhasznú Kft.
- Ivanics, Anna (2017): Az ipari kender elsődleges feldolgozása. In: Beszédes, Nimród Attiláné - Molnár, György - Szigethy, Géza (szerk.): Kulturális alapú gazdaságfejlesztés a Kárpát-medencében. NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
- Kákai, László-Vető, Balázs (2019.): Állam vagy/és önkormányzat? Adalékok az önkormányzati rendszer átalakításához. In: Politikatudományi Szemle, XXVIII. évfolyam, 2019/1. szám, 20-23. p.
- Kary, József – Török, Rita – Juhász, Erika – Závogyán, Magdolna – Szedlacsek, Emília – Csulák-Muliter, Mariann – Benkei-Kovács, Balázs – Barnucz, Anita (2018): Útmutató a közművelődési szakterület megújult jogszabályi környezetének alkalmazásához. NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., Budapest.
- Kenderház Magyarország - Kenderház a jövő öko építészeti technológiája Magyarországon. <https://www.kenderhazmagyarorszag.hu/> (2020. 10. 18.).
- Közfoglalkoztatás, önfoglalkoztatás Ásotthalmon. (2014). In Helyi gazdaságfejlesztés Csongrád Megyében. Csongrád Megyei Agrár Nonprofit Közhasznú Kft., Szeged, 37. p.
- Csath, Magdolna: A kultúra, mint társadalmi tőke és versenyképességi tényező. In: Szín Közösségi Művelődés, 2018. július, 23/3. szám, 4-9. p.
- Moholi, Károly (1958): A magyar kender gazdaságföldrajza. In: A Szegedi Pedagógiai Főiskola évkönyve 2. pp. 155-171. p.
- Pásztor, Zsolt (2017): Ipari kender élelmiszer célú termelése. In: Beszédes, Nimród Attiláné - Molnár, György - Szigethy, Géza (szerk.): Kulturális alapú gazdaságfejlesztés a Kárpát-medencében. NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
- Pável, Csongor (2017): Élelmiszerek. In: Beszédes, Nimród Attiláné - Molnár, György - Szigethy, Géza (szerk.): Kulturális alapú gazdaságfejlesztés a Kárpát-medencében. NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
- Pfeffer, Kristóf (2017.): Az ipari kender termesztésére és feldolgozására épülő üzleti modell. In: Beszédes, Nimród Attiláné - Molnár, György - Szigethy, Géza (szerk.): Kulturális alapú gazdaságfejlesztés a Kárpát-medencében. NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
- Szabó, Zsuzsanna (2017.): Kozmetikumok. In: Beszédes, Nimród Attiláné - Molnár, György - Szigethy, Géza (szerk.): Kulturális alapú gazdaságfejlesztés a Kárpát-medencében. NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
- Varsány Község honlapja. <http://varsany.hu/> (2020.11.03.)